

PAUL GRADWOHL

A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja

Ez az első alkalom, hogy Magyarországot bevonjuk abba a vizsgálatba, melynek „Franciaország katonai együttműködése a közép- és kelet-európai országokkal az 1920-as években” a tárgya. A kutatás témája az első világháború után Franciaország által létrehozott új kontinentális biztonsági rendszer tanulmányozásának a kereteibe illeszkedik. Az a tény, hogy Magyarországot később a revizionista hatalmak táborába számúzték, szükségesé teszi, hogy már a francia politika általános kereteinek kifejtésekor megmagyarázzuk, miért voltak rá mégis tekintettel egy ideig. Elég, ha két tényezőt megemlítünk. Először is, volt egy rövid időszak, amikor a francia politika a francia hatalmat katonai téren támogató országot akart Magyarországból kreálni. Másodsor, Magyarország, annak ellenére is, hogy minden szomszédja az ő rovására terjeszkedett (Ausztria, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia), továbbra is központi helyzetben volt, mivel a domborzati viszonyokat figyelembe véve a magyar Alföldön át vezet az egyetlen kényelmes út az Adriai-tengertől Csehországig, továbbá mert a Budapestről csillag alakban szétágazó vasutak egyedülálló logisztikai lehetőséget jelentettek Németország és Szovjet-Oroszország, illetve később a Szovjetunió között. Végül arra is emlékeztetnünk kell, hogy kontinentális biztonsági politikájában Franciaországnak számolnia kellett a többi „Fő szövetséges és társult hatalommal”, valamint a helyi szereplőkkel, barátokkal és ellenségekkel egyaránt. Mindazonáltal, a ma igencsak magától értetődőnek tűnő összefüggések hosszú fejlődés eredményeként alakultak ki.¹

A Magyarország első világháború utáni szerepére vonatkozó francia szakirodalmat – különösen ami Magyarországnak Párizs geo-stratégiai terveiben elfoglalt helyét illeti – sokáig a Quai d’Orsay által szállított hivatalos magyarázati sémák határozták meg, attól az időtől, hogy a Kisantantot a francia politika részeként mutatták be (1921). A francia politika Magyarországgal kapcsolatban ki-

¹ Ez az előadás a *Genèse et mise en oeuvre du contrôle militaire interallié en Hongrie: un exemple de politique militaire française au centre de l’Europe en 1918–1927 c.*, 1999. jún. 28-án a Sorbonne-Párizs Egyetemen megvédett doktori értekezésemen alapul, amelynek témavezetője Jean Bérenger volt. Az alábbiakban kifejtendő megállapítások kapcsán ezúton fejezem ki köszönetemet Georges-Henri Soutou professzornak, aki megjegyzéseivel segített gondolatmenetem kidolgozásában.

alakított egynemű képét, és visszahatásként az újonnan alakult többi állam irányában képviselt álláspontot felülvizsgálni kívánó olasz kezdeményezéseket 1945 után visszautasították. Az, hogy a magyar határokat az 1947. februári párizsi szerződés újra megerősítette,² továbbá az 1948-as prágai puccs és Közép-Kélet-Európa szovjetizálása mélyen befolyásolta nemcsak a politikai, de a történeti gondolkodást is. Egyrészt szovjet oldalon és az ellenséges táborban egyaránt a náciizmus felett aratott győzelmet egyszerre értelmezték úgy, mint győzelmet, és mint a nemzeti függetlenség eszméjének a törvényesítését az ellenséges uralommal szembeni ellenállás révén. Párizsból tekintve úgy tűnt, hogy mindez megerősíti azokat a magyarzatokat, melyek a térség népeinek tisztán nemzeti és párhuzamos sorsáról szóltak. Másrészt az 1938-as müncheni egyezmények által kiváltott trauma és Csehszlovákia, majd az 1919–1920-as szerződések más kreációinak a felbomlása, valamint a második világháború nyomán kialakult helyzet összességében oda vezetett, hogy feledésbe merült, hogy miként zajlott a Kisantant államainak a belső fejlődése az 1930-as években. Továbbá idealizált kép alakult ki a demokratikus nyugati hatalmak és a keleti szövetséges országok, a német náciizmus ártatlan áldozatainak a viszonyáról. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a nemzeti kommunista szakirodalom, bizonyos kötelező mellékhangokkal, egyszerre táplálta azt a gondolatot, hogy minden nemzet küzdelme lényegileg nemzeti jellegű volt, és (legalábbis az 1970–1980-as években) azt is, hogy a Kisantant legitim volt, amit a fasiszta hatalmakkal való szembenállás szemszögéből ábrázoltak.

Tíz évvel a szovjet kommunizmus Közép-Európából való eltűnése után azonban lehetőség van a szemléletváltásra, annál is inkább, mert – amint a *Guerre mondiales et conflits contemporains. Revue trimestrielle d'histoire* legutóbbi, *La France à la recherche de sécurité 1920–1922*³ című száma is bizonyítja – az álláspontok megváltoztak.

Nem arról van itt szó, hogy a korábitól eltérő vélemények alakultak volna ki; sokkal inkább arról, hogy megkísérelték felmérni, mennyire fejezik ki a tegnapi evidenciák a valóságot, és nem valamilyen hiányt igyekeztek-e kitölteni azokkal. Ez írásom címének a közelebbi jelentése. Az itt szereplő illúzió szó nemcsak kizárólag Franciaország Magyarország irányában tanúsított, 1918 októberre után alkalmazott politikájára utal, hanem egyúttal arra a törekvésre is, hogy – legalábbis a hivatalos beszédek tanúsága szerint – megpróbálják felhasználni a Németország és Oroszország közt Franciaország támogatásával született

2 Három, a Duna jobb partján lévő, Pozsonytól délre eső falut juttattak 1947-ben Csehszlovákiának. Ez volt az egyetlen változás az elvileg a békeszerződés által létrehozott és 1923-ig kialakított határokon (a Sopron körüli népszavazás, majd a Nemzetek Szövetsége Tanácsának [Conseil de la Société des Nations] döntése nyomán nyolc burgenlandi falu került Magyarországhoz [1922. szept. 22.], és a Nagykövetek Konferenciájának [Conférence des Ambassadeurs] 1923. ápr. 23-i határozata következtében két, Csehszlovákiában található, Salgótarjától északra lévő községet csatoltak Magyarországhoz).

3 Az Institut d'Histoire des Conflits Contemporains (Vincennes) által a Presse Universitaire de France-nál kiadott folyóirat 1999. szeptemberi 193. száma.

új nemzetekkel kialakított különleges kapcsolataikat arra, hogy a bőkezű demokratikus keresztapának (így látta ugyanis magát az 1789 nyomán létrejött nemzet⁴) valamiféle stratégiai hátvédet biztosítsanak. Hiszen Párizsból, a nemzetállam prizmáján keresztül nézve a „másodlagos nemzetek” mintegy az államalakulatokat domináló nemzeteken belül élnek, valahogy úgy mint az ukránok, a szlovákok, a horvátok és a nemzeti kisebbségek, akik számára a francia módra végrehajtott nemzeti egyesülés perspektíváját vetítették előre. Ez az értelmezés, az új államok hivatásával kapcsolatos teleologikus látomással összekapcsolva, a versailles-i szerződésről szóló viták során is előkerült. Mindazt, amit sok kortárs Németországgal szembeni túlzott önmérsékletnek tekintett, három tényezővel hozták összefüggésbe: 1. Az angol és amerikai garanciával; 2. Németország katonai ellenőrzésével, amit a Rajna bal partjának a megszállásával igyekeztek megerősíteni; és végül, 3. a keleti szövetség működésével (helyettesítve az orosz szövetséget vagy később kiegészítve azt), ennek alapját pedig a fiatal államok Franciaország iránti hálájában, a demokratikus átmenetben és a német fenyegetés közösnek vélt veszélyében látták. 1919. december 23-án a Képviselőházban Clemenceau megerősítette ennek az érvelésnek a lényegét. A bizonytalanságok azonban hamar felszínre kerültek a Rajna-vidék megszállásával és Németország katonai ellenőrzésével kapcsolatban.⁵ A fehér Oroszországba vetett remények 1920 novemberében összeomlottak.⁶ Végül emlékeztetnünk kell rá, hogy decem-

4 Nyomban érthetővé válik ez a szemlélet, ha az 1918 októbere előtt Romániában kifejtett francia katonai erőfeszítésekre (az ország így kikerült a központi hatalmak teljes gyámsága alól), és a szerbek érdekében tett lépésekre gondolunk, akiknek ezáltal lehetővé vált a Bulgária feletti győzelem. Ld. *Jean-Noël Grandhomme: Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et Russie méridionale (1916–1918)*. Vincennes, 1999. A mű teljes képet ad az első kérdéstről. Ami a másodikat illeti, ld. *Francine Roussane-Saint-Ramond* legutóbbi cikkét: Les oubliés du premier armistice de 1918. *Revue Historique des Armées* 1999. 1. sz. 81–90. *Gérard Fassy* *Le Haut Commandement militaire français en Orient, octobre 1915–novembre 1918* c. doktori értekezése (2 köt. Université de Paris I, 1998, témavezető William Serman) kiegészíti Patrice Facon klasszikussá vált távlati megközelítését a katonákról (1978), és bemutatja Franchet d'Espèrey irányító szerepét az 1918. szeptemberi győzelemben.

5 Ld. *Archives Nationales, C–I 516. doboz: Chambre des Députés, 12e législature. – session extraordinaire de 1919, az 1919. dec. 23-i ülés jegyzőkönyve, 11–14.* A vita során Clemenceau a következőket mondta: „Szöges dróthálót akarunk vonni a bolsevizmus köré, amely megakadályozza, hogy rávesse magát a civilizált Európára”, továbbá arra is emlékeztetett, hogy Franciaország számít a lengyel, „cseh-szlovák” és román fegyverekre a vörös oroszok elleni harcban. Ami a Németországgal kapcsolatos érveket illeti, megfigyelhetjük azokat a versailles-i szerződés ratifikációjának a vitáiban, melyek a Képviselőház 1919. okt. 2. csütörtöki második ülésén fejeződtek be, és a 11. törvényhozási ciklus záróbeszédében, melyet a Képviselőház elnöke, Paul Deschanel tartott az okt. 19. vasárnapi második ülésen.

6 Az utolsó reménysugár is kihuny, miután Vrangel krími erődtémnye 1920. nov. 11-én elesett. Ld. *Anne Hoghenhuis-Seliverstoff: La trace ténue d'une alliance ancienne. La France et la Russie, 1920–1922. Guerres mondiales et conflits contemporaines* 49(1999) 193. sz. 117–130. A szerző beszámol róla, milyen bizalmatlanságot keltett Párizsban 1920 elején, majd nyarán a fehér oroszok és a németek Lenin-ellenes együttműködésére vonatkozó javaslat. Egyébként már ebben az időszakban is a német–bolsevik együttműködés tűnt a fő veszélynek. Az orosz szövetség tehát már Vrangel végső veresége előtt erősen lejáratódott.

ber 23-án Clemenceau még biztonsági partnerként próbálta feltüntetni Angliát, de az Egyesült Államokat már nemigen, hiszen a békeszerződés megtárgyalásával, majd aláírásával megbízott amerikai delegáció 9-én eltávozott. A Szenátus a versailles-i szerződést először november 19-én futtatta zátonyra a népszövetségi egyezmény 10. pontja miatt, de az a tény, hogy Lodge és számos republikánus segítségével a Franciaországgal való szövetségi szerződést támogatta, jó esélyt kínált ez utóbbi ratifikálására. Wilson július végén mutatta be a szerződést a Szenátusnak, utána azonban megfeledkezett róla, végül pedig decemberben nem vállalta annak támogatását, és leválasztotta a *Nemzetek Szövetsége* és a versailles-i béke kérdéséről. Ő volt az, aki Lloyd George hallgatólagos támogatásával ezáltal megbuktatta a francia–amerikai szövetséget, és aki jobbnak ítélte a *Nemzetek Szövetsége* által nyújtott fórumot, mint a háromoldalú egyezkedést, ami – úgy vélte – korlátozná Franciaországgal szembeni mozgásterét.⁷ Ez a központi jelentőségű kérdés elkerülte a párizsi illetékesek figyelmét, ami jól mutatja a francia hivatalos szervek értékelési, elemzési, sőt talán információszerzési képességeinek a hiányosságait, amikor a Washington és London közti politikai együttműködés finom részleteiről volt szó. Már a brit hajóhad jövőjéről (1918 vége) vagy a *Nemzetek Szövetségéről* (1919. január–február)⁸ folytatott angol–amerikai titkos tárgyalásokat sem követték „kellő alapossággal” a franciák. Ezért, anélkül hogy behatóan ismertetnénk a kérdés pénzügyi aspektusát, melyet Denise Artaud és Georges-Henri Soutou professzorok már bőségesen taglaltak, kijelentjük: nyilvánvaló, hogy Franciaország viszonylag elszigetelt helyzetben volt, és aligha érezte biztosnak katonai helyzetét. Erőteljesen hangsúlyoznunk kell, hogy a francia politikai elitnek, a marginális elemeket leszámítva, szüksége volt rá, hogy minden menthető megőrizzen a győzelem és 1919 júniusának a retorikájából. Így vált Közép-Európa döntő jelentőségű tényezővé anélkül azonban, hogy valóban az is lett volna. 1918 és 1925 között a francia vezető körök nem engedhették meg annak a nézetnek a továbbterjedését, mely szerint a térség hagyományosan német befolyási övezet, és hogy az új államok nem tekinthetők valódi szövetségeseeknek, legalábbis a lényegyet tekintve nem. A szándék érzelmi része sem volt ugyanakkor elhanyagolható, ami az eredeti érvrendszer szerves részévé vált.⁹

7 Ld. *Lloyd D. Ambrosius: Woodrow Wilson and the American Diplomatic Tradition. The Treaty Fight in Perspective.* Cambridge, 1990. 211–215.

8 Ezekről a kérdésekről bővebben ld. fentebb idézett doktori disszertációm.

9 Vö. Georges Clemenceau 1919. dec. 23-i fentebb említett felszólalását az alábbi idézettel, ami csak egy példa a sok közül: „Itt van Lengyelország képviselőjében a mélyen tisztelt Paderewski úr, akinek nagy örömmre szolgál, hogy tisztem szerint tiszteletteljes hódolatomat fejezhetem ki. (Élénk taps.) Láttam őt a legnehezebb pillanatokban, midőn a szlávok, csehek és lengyelek Teschen kérdésében viaskodtak egymással. Láttam, amikor Beneš úr ellen könnyes szemmel szót emelt, és azt mondta: »Védenem kell országom álláspontját, de azt semmiképpen nem tudom elképzelni, hogy a mi két országunk elválasszódjon egymástól. Barátok akarunk maradni, noha itt szemben állunk egymással«. És miután hevesen vitatkoztak, sírva megölelték egymást.” A sajtó sem maradt el az érzelmi felindultságban, sőt gyakran meg is előzte e tekintetben az állami szerveket. Clemenceau hangsúlyozta pl. a pro-román lobby szerepét.

Ebben az összefüggésben kell vizsgálnunk Magyarország helyét a tényleges vagy tervezett francia védelmi rendszer szempontjából, ami majd fényt vet Franciaország politikájának egészére Európa e térségét illetően. Magyarország olyan földrajzi helyzetben volt, amely lehetővé tette, hogy az egész terület közlekedési gócpontjává váljon: figyelembe véve, hogy a Balti-tenger el volt zárva Franciaország elől, egyrészt (az 1920-as évek közepétől)¹⁰ a szovjet flotta miatt, másrészt Németország miatt, amely szintén megtiltott minden áthaladást a területén,¹¹ összekötő útvonalakat kellett teremteni Délről indulva (Adriai-, Égei- vagy Fekete-tenger) Csehszlovákia és Lengyelország irányába.¹² A Kárpátok központi tengelye, a Duna folyása, valamint Ukrajna és a magyar Alföld közti hágók miatt Magyarország központi helyet foglal el az északi német–lengyel síksággal párhuzamos nyugat–keleti útvonalon, és a Földközi-tenger–Balti-tenger közti tengelynek is a szívében van. 1916 nyarának és őszének német–osztrák katonai tapasztalatai bizonyították az itteni vasutak jó minőségét és katonai hatékonyságát.¹³ A Duna ugyancsak fontos katonai szerepet játszott a folyami hadihajókon felszállított ágyúknak köszönhetően.¹⁴ A francia illetékeseknek gondolniuk kel-

10 Ld. Service Historique de l'Armée de Terre: 2 N 8 doboz, Présidence du Conseil, Conseil Supérieur de la Défense Nationale, Secrétariat Général, Párizs, 1922. jún. 29., N° 385/D.N.I., Transports éventuels de matériel de guerre à destination de la Pologne et de la Roumanie, folio 98–130. E szerint a jelentés szerint, a szovjet jelenlét miatt „1924-ben kénytelenek leszünk a Balti-tengerre küldeni teljes tengeri erőnket”.

11 Nagyon tanulságos volt a Lengyelország elleni 1920-as szovjet támadás idején tanúsított német politika. Berlin egy júl. 20-i rendeletben tette közzé azoknak a hadianyagoknak a listáját, melyeket tilos volt területén át Lengyelországba szállítani. A Szövetségesek így szembesíthették a németeket ezzel a listával a katonai ellenőrzés során, ahogyan erről beszámol *Paul Roques* Le Contrôle Militaire Interallié en Allemagne, septembre 1919–janvier 1927 c. könyvében (Nancy–etc., 1927. 70.). Öt évvel később az 1925. okt. 16-i locarnói egyezmények F függeléke, ami nem volt más, mint a jogász Friedrich Gaus által kidolgozott német javaslat felújítása, minden aláíró államot kötelezte a Nemzetek Szövetsége tagállamainak felhatalmazására, hogy „betartassák az Egyezményt, és hogy lojálisan és hatékonyan ellenállhassanak minden agresszív lépésnek, katonai helyzetükkel összeférhető mértékben, figyelembe véve földrajzi helyzetüket”. Az Egyezmény 16. cikkelye hatástalanítva lett a szovjeteknek tett ígéret szerint. Ld. *Christian Baechler*: Gustave Stresemann (1878–1929). De l'impérialisme à la sécurité collective. Strasbourg, 1996. 621–632. A mű megállapítja, hogy a szovjeteknek és a nyugatiaknak mondottak egybecsengtek a 16. cikkely nem alkalmazására vonatkozó német célokkal (623.).

12 1920 nyarán Csehszlovákia sokáig zárolta, majd akadályozta a hadianyagok szállítását Lengyelország felé. Teschenen kívül is volt számos sűrűlódási pont a kétoldalú kapcsolatokban. Ld. *Alain Soubigou*: Plus grave que Teschen? Javořina (1922). Bulletin de l'amitié Franco–Tchéco–Slovaque 48(1998) 1. sz. 2–8. Ez az ügy, amely a Szlovákia és Lengyelország közti határt érintette, csak 1924. febr. 11-én rendeződött az utóbbi kárára a Nagykövetek Konferenciájának a döntése nyomán.

13 Ld. pl. *J.-N. Grandhomme*: i. m. 119. A könyv szerint két hét elegendő volt rá, hogy 1916 szeptemberében Erdély területén vasúton összpontosítsák a központi hatalmak 13 hadosztályát.

14 Ld. a kérdés franciául közzétett tanulmányai közül *Commandant Hans Sokol*: La Marine Austro–Hongroise dans la guerre mondiale 1914–1918, amelyet a korvettkapitány R. Jouan fordított németből. Az előző a sorhajókapitány Adolphe Laurens munkája, aki a Haditengerészeti Vezérkar történeti szekciójának vezetője volt. (Párizs, 1933.)

lett tehát a magyar kérdésre, és persze gondoltak is rá. Gyakran latolgatták a tervezett agresszió módozatait, például az 1930-as évek elején, amikor felidéztek a közép-európai hadműveleteket (az akkori számítgatásoknak azonban csak kevés gyakorlati hasznát látták, amivel egyébként a Főparancsnokság is tisztában volt).¹⁵

Máshonnan nézve, a Magyarországgal kapcsolatos katonapolitika tanulmányozása lehetővé teszi, hogy megfigyeljük, miként foglalkozott közép-kelet-európai kérdésekkel az 1920-tól ténylegesen Pétain által vezetett francia katonai gépezet, továbbá, hogy tisztába jöjjünk azzal, hogyan hatott a Francia Hadsereg Közép- és Kelet-Európában 1916 és 1919 között felhalmozott tapasztalatának az öröksége. Ez utóbbi kapcsán rámutathatunk arra, hogy eltérés mutatkozik a francia katonai befektetések és a francia védelmi rendszer különböző szereplőinek a tényleges szándékai közt. Foch marsall szerepét már korábban érintettük, ám érdemes röviden visszatérni rá.

A francia politika három momentumát¹⁶ mutatjuk be ezúttal röviden, gondolatmenetünk megértetése végett.¹⁷

1. Az első epizód az, amikor Franciaország lemondott Magyarország megszállásáról, és magára vállalta a lengyel, csehszlovák, román, szerb, majd jugoszláv hadseregek védnökének a szerepét. A most bemutatandó folyamat jól illusztrálja, hogy milyen nagy különbség van a háború befejezése és az ellenségeskedések beszüntetése között. Egyrészt a lényegi döntések már 1918. október 7-én megszülettek, amikor Franchet d'Esperey-től egységeinek jelentős részét elvették, Berthelot-ra bízva azokat Ukrajna francia–román visszahódítása érdekében.¹⁸ Az a katonai eszköz tehát, melynek a központi hatalmak délkeleti irányból történő megtámadását kellett volna szolgálnia, megszűnt a továbbiakban létezni. A Bécs felé előrenyomuló szövetséges erők zöme, ennek következtében, szerbekből állt. Még a padovai fegyverszünet november 3-i aláírása, majd Románia november 10-i Németország elleni háborúba lépése előtt (volt azonban egy megállapodás a német megszálló erőkkel, hogy elkerüljék az összeütközése-

15 Ld. a Külügyminisztériumból és a Service Historique de l'Armée de Terre-ből származó iratokból álló, Traian Sandu által kiadott dokumentumkötetet: *La Grande Roumanie alliée de la France. Une péripétie diplomatique des années folles?* Paris, 1999. 245–255. A dokumentum: SHAT (Service Historique de l'Armée de Terre) 7 N 3446., a Hadsereg Vezérkarának 1933. jan. 21-i feljegyzése „sur la conduite de la guerre en Europe centrale dans les différentes hypothèses de conflit”.

16 A momentum szót itt „időköz” és „alkalom, helyzet” jelentésben egyaránt használjuk, és jelentésébe belejátszik a szó fizikai értelmezése is, a „tehetetlenségi nyomaték”, ami figyelembe veszi a kapcsolatot egy test és annak tehetetlenségi tengelye között.

17 Azért, hogy megkönnyítsük az itt következő gondolatmenet kifejtését, a forrásokra való hivatkozások tekintetében visszautalok doktori disszertációmra. A mégis előforduló hivatkozások kiegészítések.

18 Az e döntésekre vonatkozó legfontosabb forrásokat közzétették: *Documents diplomatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates 1918–1932. I. Octobre 1918–Août 1919.* Réd. Magda Ádám. Documents recueillis par Magda Ádám–György Litván–Mária Ormos. Bp. 1993. – *Majoros István: Párizs és Oroszország (1917–1919).* Szekszárd, 1999. (IPF Kiskönyvtár 2.) A szerző emlékeztet az e döntést meghatározó katonai értékelések hiányosságaira.

ket visszavonulásuk idején) a szerb erők magatartása adta meg az alaphangot az elkövetkező hónapokra. Röviddel azután, hogy az adott területen megszabadultak a francia katonai szupremáciától, a szerbek a saját elképzeléseik szerint, lényegében tehát önhatalmúlag, egyedül kezdtek cselekedni: igyekeztek uralmuk alá hajtani a többi délszláv népet, harcolni kezdtek az olasz előretöréssel szemben, és gazdaságilag kizsákmányolták a megszállt magyar területeket. A területi annexió (és etnikai elnyomás), a frontális ellenállás a nagy ellenséggel szemben és a kisebb fosztogatások a maguk számára győztes státust vindikáló elitek műve volt, amely Romániában is azon nyomban hatott, majd egyes elemeiben Csehszlovákiában és Lengyelországban is feltűnt. Ebben a négy esetben a francia hadsereg, noha ott tartózkodott a térségben, képtelen volt a katonai fejlemények irányát meghatározni, még ha az egyes országok hadserege sokat köszönhetett is – saját létét (túlélését) illetően – a francia segítségnek. Mint ismeretes, 1918. november 11-én, amikor hivatalosan is befejeződtek a harcok Európában, Románia és Magyarország közt viszont éppen hogy elkezdődött az ellenségeskedés. Romániát el kellett választani Szerbiától, hogy elkerülhetők legyenek az összecsapások a Bánátban. Közben Oroszország, Lengyelország és Csehország határainál továbbra is szóltak a fegyverek.

Bár a katonai helyzet önmagában is zavaros volt, a november 3-i és 11-i fegyverszünetből és a november 13-án Franciaország, Szerbia és Magyarország által Belgrádban aláírt katonai egyezményből fakadó jogi bizonytalanság szerepét szintén hangsúlyoznunk kell. Az első fegyverszünet csak a szövetséges csapatok maximális előrenyomulásának a déli határáról intézkedett, mely vonalat az olaszok határozták meg, s amely Magyarország déli részén és Erdély középső területein húzódott. A politikai hatalmat még a megszállt területeken is meghagyták Ausztria–Magyarországnak. Huszonnégy órával eltolva az egyezmény hatálybalépését, Olaszországnak sikerült nagyszámú hadifoglyot ejteni és fegyvert szerezni a felbomló ellenséges hadseregtől. Románia számára semmi különösebbet nem irányoztak elő, hiszen november 3-án még az osztrák–német fél oldalán viselt hadat, mivel a két birodalom haderőinek megszállása alatt állt. A német csapatok két hetet kaptak a térség elhagyására. November 11-én újra szóba került a német csapatok kivonása, de nem említették a délkeleti frontot. Franchet d'Esperey, aki november 7. óta tárgyalt a magyarokkal, 13-án olyan egyezményt kötött velük, amely lehetővé tette számára, hogy minden nehézség nélkül behatoljon Magyarországra, tudomásul véve az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását és Magyarország mint különálló állam létét. Ekkor határozták meg az ország lefegyverzésének a körülményeit. Franchet azonban nem számolt sem a román és cseh étvággal, sem pedig azzal, hogy milyen következményekkel jár majd, ha a franciák vagy a szövetségesek lemondanak a magyarországi jelenlétéről.¹⁹ A katonai egyezményt, aláírása után, a Quai d'Orsay szinte azonnal kétség-

19 Franchet kinevezte Troubridge brit admirálist a szövetséges dunai vízi erők parancsnokává, az Admirális azonban ellene volt a francia kezdeményezésnek, és megpróbált ellenállni. Később

be vonta, és Franchet d'Esperey olyan helyzetbe került, hogy nem tudta Franciaország „barátaival” betartatni akkor sem, amikor a fentebb említett katonai erőt a francia érdekek ellenében kezdték alkalmazni.

Franciaország, megfosztva a Duna-medencei események befolyásolásához szükséges katonai és jogi eszközöktől, nem tudta lefegyverezni Mackensen több mint 160 000 fős, indulás előtt álló hadseregét, amely Romániában, Bulgáriában és Szerbiában állomásozott. Párizs beérte azzal, hogy a valódi katonai eszközöknek szintén híján lévő új magyar kormányra nyomást gyakoroljon annak érdekében, hogy az internálja és fegyverezze le a német erőket. Ez azonban teljesen megvalósíthatatlan feladat volt. A francia csapatok néhány kilométerre északra szerbiai állomáshelyüktől hagyták elvonulni a visszahúzódó németeket. A magyarokat, akik a november 13-i döntések megvalósításához a francia katonai megszállásra számítottak, az a veszély fenyegette, hogy nem jutnak hozzá a német szénhez. Ráadásul megbízták őket, hogy tartóztassák fel az 1916-os román támadás után Erdélyt „megmentő” német tábornokot. Az ország tehát zűrzavarba sülyedt, ezzel is gyengítve a franciaszimpatizáns Károlyi Mihály helyzetét, akinek politikai bázisán ekkorra már repedések mutatkoztak. A gyarmati csapatok formájában Dél-Magyarországon megjelenő francia haderő pedig nem volt éppen a legjobb állapotban.

Ezzel egy időben, 1918 novemberében–decemberében Franciaország lemondott arról, hogy támogassa a kettős monarchia délszláv lakosságára alapozott, Szerbiától elkülönült új jugoszláv állam létrehozását. Hosszú távon az volt tehát várható, hogy versengés alakul ki az Adriai-tengeren Olaszország és a nagy Szerbia között. S mivel az utóbbinak nem voltak különösebb tengeri érdekei, Franciaország Közép-Európába való eljutásának a lehetősége az Adriai-tengeren keresztül igen bizonytalannak tűnt. Ezt a november közepén hozott döntést követte a magyarországi katonai beavatkozásról való lemondás, ami látszólag angol nyomásra történt. Noha London valóban igyekezett gátolni a francia befolyás terjedését, a fontos katonai tényező e térségben Olaszország volt. A francia politika és különösen Clemenceau Róma iránti ellenséges érzülete azonban nem tette lehetővé egy olyan stratégia kidolgozását, amely figyelembe vette volna az olasz érdekeket Közép-Európában. Hogy elkerüljék a nagyobb összeütközéseket a főbb szövetségesekkel, Párizs hagyta, hogy a kisebb hatalmak többé-kevésbé az ő, illetve a győztesek nevében cselekedjenek. Hagyták ugyanakkor, hogy rosszul leplezett kakofónia alakuljon ki a francia katonai körökben: Berthelot tábornok arra számított, hogy a románok igényeinek a kielégítésével antibolsevista beavatkozásra lehet őket ösztönözni; a Budapesten állomásozó franciák megkísérelték a november 13-i egyezmény betartatását, a Prágában lévők támogatták az új helyi kormány által kidolgozott széles körű szlovák terveket, míg a Jugoszláviában tartózkodó francia hadsereg arra volt csupán képes, hogy megkísérelje biztosíta-

mégis beleegyezett, elfogadva, hogy az admirális ellenőrizze a Dunát Belgrádtól felfelé. Ld. *Paul Kemp*: „My futile mission”: Capitain Vernon Haggard and the Danube flotilla, 1919. Imperial War Museum Review 1987. 2. sz.

ni az utánpótlást, leküzdve az olaszok által állított akadályokat. Végül, a Bánátban preventív módon közbe kellett lépni a románok és a szerbek közti összeütközések megakadályozására.

Ebben a kezdeti időszakban több fontos jelenség is mutatta, hogy a közép-kelet-európai fejlődés nagymértékben eltért a franciaországitól. Míg Franciaország kimerült a hosszú háborúskodástól, a szerb, a román és a cseh kormányokat Közép-Európában korántsem érintette a háború ilyen súlyosan. Éppen ellenkezőleg: a belpolitikai erőforrások mozgósításának meglehetősen dinamikus időszakát éltek, és olyan eszközökhöz nyúlhattak, melyeket korábban, különböző okoknál fogva, nem vehettek volna igénybe. Franciaország számára a fegyveres megoldás egyet jelentett a mindig vadul ellenálló Németországgal szembeni súlyos veszteségekkel. Az 1918 novemberében Közép-Európában kezdődő új konfliktusok esetében viszont a veszteségek nem voltak olyan súlyosak, a kockázatok pedig nem tűntek olyan nagyok, mivel a három szóban forgó ország (Románia, Csehszlovákia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) úgy vélte, győzelmes patrónusai biztosítják a helyzetét. Főként Franciaországra számítottak, amely nem tudott ugyan közvetlenül beavatkozni, ámde képes volt diplomáciai és egyéb nyomást gyakorolni, hogy megakadályozzon minden „rossz irányú kilengést”. Mivel Magyarország jogi helyzete roppant bizonytalan volt a békeszerződés hatálybalépéséig, a szomszédos hatalmak tetszésük szerint váltogathatták a katonai és a diplomáciai eszközöket anélkül, hogy mindez túlságosan önkényesnek tűnt volna. Foch marsall ezt jelezte is a románoknak 1919 júliusában, mondván: a nagyok kimerültek, náluk (mármint a románoknál) van most a cselekvéshez szükséges dinamizmus. Ilyen körülmények közt a kontinensen aratott francia győzelem dicsőségét ellenpontozta, hogy a közép- és kelet-európai hatalmak megtapasztalhatták Franciaország kimerültségét és katonai gyengeségét. Arra is emlékeztetnünk kell, hogy a térség államai tudták, Németország továbbra is olyan partner, mellyel még legyőzött állapotában is számolni kell. Ha tehát a két világháború között elmondott, Franciaországot Románia, Jugoszlávia, Csehszlovákia vagy Lengyelország szülőanyjaként dicsőítő számos beszédet elolvassuk, tudnunk kell, hogy pusztán csak pózról van szó, mivel Franciaországot egyik itt említett állam sem tekintette katonai stratégiája kiindulópontjának (ami egyébként teljesen jogos is volt a részükről!). Ezek a beszédek arra is rávilágítanak, hogy az említett államok vezetői mennyire megértették a francia közvélemény és az elit egy része által mélyen átértzett szükségletet, hogy egy ilyen dicsőséges tükörben lássák magukat.²⁰

2. A francia katonapolitika általunk másodikként felidézett kérdésköre a békekonferencia által végül elvetett közép-európai regionális leszerelés ügye, a döntés következményeinek a bemutatásával együtt.

²⁰ Ld. pl. a román parlament elnöke által francia kollégájának 1919. nov. 29-én írt levelet, melyet dec. 19-én olvastak fel a Képviselőházban (a Nemzeti Levéltár fentebb idézett doboza, 12. törvényhozási ciklus, dec. 19-i ülés, 2. oldal).

Az első időszakban a francia kormány, a *Nemzetek Szövetsége* létrehozásának a perspektívájában felvettette a leszerelést a békekonferencián tárgyalandó témák közé. De mint ahogyan a többi ezzel összefüggő esetben is történt, Clemenceau más szinten is manőverezett: Léon Bourgeois-t tolta előtérbe, mint aki ennek az egyetlen ügynek a felelőse. Ez az ügy azonban valójában csak egyik eleme volt annak az átfogó alkufolyamatnak, melynek homlokterében a Németországgal szembeni biztonság megteremtése, Németország katonai meggyengítése állt. Hiába rendelkezett tehát jól megalapozott állásponttal a leszerelés és a kollektív biztonság kérdéseiben, 1919. február 3-tól Franciaországnak mégis nehézségei támadtak a *Nemzetek Szövetségének Bizottságában* (Commission de la Société des Nations) az általa alkalmazott tárgyalási technika miatt. Világossá vált ugyanis, hogy a *Nemzetek Szövetségével* kapcsolatos engedményeket abban a reményben tették, hogy más ügyekben ellentételezést kapnak. Erről azonban Léon Bourgeois-t nem tájékoztatták. Amikor Franciaország lemondott a nemzetközi fegyveres erőről és a kölcsönös katonai ellenőrzésről, olyan diplomáciai lépést tett, amely nagyon fontos következményekkel járt Közép-Európában. Kezdetől fogva világos volt ugyanis, hogy a térséggel kapcsolatban nincs semmiféle amerikai vagy angol biztonsági garancia. Félretéve tehát a kölcsönös bizalmi intézkedéseken nyugvó „modern” leszerelést, Franciaország implicit módon katonai szerepvállalásra kötelezte el magát Európa közepén, melyet nem hagyhatott nyitva a várható német expanzió előtt.

Május közepén, amikor a Békekonferencia katonai szakértőit megbízták az osztrák, magyar és bolgár békeszerződés katonai pontjainak a kidolgozásával, a szakértők közvetlenül is szembesültek a Duna-régió leszerelésének a kérdésével. Márpedig a Németországról szóló vita után, melyet Lloyd George sugalmazása és Clemenceau erre történt reagálása alapján döntöttek el, nehéznek bizonyult a feladat. Május 21-én négy tábornok, a francia Belin, az amerikai Bliss, az olasz Cavallero és a brit Sackville-West jelentést adtak át, melyben javaslatot tettek a maximális létszámküszöbre és az engedélyezett nagy egységek (maximális és minimális) összetételére. Elhatározták, hogy felemelik a *Szövetséges és Társult Hatalmak Főtanácsa* (Conseil Suprême des Puissances Alliées et Associées) által meghatározott küszöbértékeket. Lengyelországra és Romániára vonatkozóan is felállítottak ilyen küszöböket, akárcsak a többi ország (Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Bulgária, Görögország) esetében. Engedélyezték viszont, hogy ezen túl – a szovjet fenyegetésre való tekintettel – a *Nemzetek Szövetségének* ellenőrzése mellett még további haderőt is felállítsanak. Az új államok törekeny helyzetét ismerve a tábornokok a közrend fenntartása céljából szintén számításba vették a hadseregeket, és esetleges helyi konfliktusok kitorésétől is tartottak. A globális és egyenlőségre törekvő megközelítése miatt újító javaslat azonban nem valósult meg. A politikusokban nem volt meg ugyanis az akarat, hogy rákényszerítsék a korlátozásokat a szóban forgó hatalmakra, akik képviselői azonnal kihangsúlyozták a szuverenitáshoz való jogukat, a külső fenyegetéseket, a győztes nemzetek egyenlőségét. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ezúttal sem tett semmilyen erőfeszítést a leszerelés érdekében, mely-

nek az őket közvetlenül érintő tengeri vonatkozása igen korlátozott volt. Mindazonáltal érdemes kiemelni az üggyel megbízott katonai vezetők véleményazonosságát, mivel ez a technikai konszenzus megelőzte a „bizalmi intézkedéseket”, majd pedig a létszámcsökkentéseket e térségben, melyeknek a megvalósulására az 1980–1990-es évekig várhatunk majd...

Az elvégzett munkát azonban a békeszerződések megkötésekor felhasználták, és megtartották a térségben esedékes leszerelés esetén alkalmazandó küszöbértékeket is. Elfogadtak tehát bizonyos kényszerítő technikát a hadseregek szervezésénél, a létszámcsökkentéseknél és a hadianyagok korlátozásánál (a Németország számára előírányzott minta szerint). De helyi szinten katonai aránytalanságok keletkeztek. Az aránytalanságok azonban nem voltak elegendők ahhoz, hogy az e térségben negatívan érintett országok, mint katonai tényezők megszűnjenek hatni, pontosan úgy, ahogyan a német esetben is történt. Mindazonáltal itt, a német esettel ellentétben, a végül mégiscsak meghozott intézkedések rontották a térség stabilitásán, mert nem küszöbölték ki, hogy bizonyos országok gyenge helyi ellensúly mellett és főként elég komolytalan módon katonai eszközöket is alkalmazzanak. Egyik szóban forgó hadsereg sem volt képes ellenállni komoly ellenségnek, viszont ezek a hadseregek felerősítették a nagy nemzetekkel egyenlő nemzeti szuverenitás illúzióját, és még az esetben is növelték a feszültséget az illető országok között, ha azok elvileg egymás szövetségeseinek számítottak. Ebben a tekintetben a Békekonzferencia katonai szakértői által tett javaslatok jóval többet jelentettek egyszerű technikai ajánlásoknál, ahogy ezt ők maguk is jól megértették. A nagy szövetségesek álláspontja nagyon kétértelmű volt, mivel egyrészt némelyek, mint Franciaország, a katonai szövetségek elvével operáltak (legalábbis a nyilvános beszédekben), 1919. augusztus 11. óta ugyanakkor nem rendelkeztek osztrák és magyar területeken a beavatkozás jogával.²¹

A francia politika e második kérdéskörének a vizsgálata jól mutatja a francia álláspont ellentmondásait. A leszereléssel kapcsolatos meghátrálásokat kudarcként lehetne értelmezni. Látnunk kell azonban, hogy a francia tárgyalók, és főként Clemenceau mennyire alárendelt jelentőséget tulajdonított ennek a témának. A párizsi vezetők nyilvánvalóan nem értették meg a kérdés jelentőségét Közép-Európában. Mindamellet nem választották a helyi partnereikkel való katonai együttműködés útját sem. Amennyiben az első epizód tanulmányozása azt a politikát illusztrálta, amely a közép-kelet-európai „győztesekre” hagyta a helyi kezdeményezést, úgy a második epizód vizsgálata jelzi, hogy Franciaország valójában nem is törekedett egy olyan rendszer kialakítására, amely szerződések által lehetővé tette volna számára, hogy törvényesen beavatkozzon Közép-Európában. Meg kell továbbá jegyeznünk, hogy Franciaország, akárcsak a többi nagyhatalom, határozottan távol tartotta a kis „szövetségeseket” a legyőzöttek

21 Erre az eredményre vezetett, hogy hatályon kívül helyezték azt a rendelkezést (eredetileg szerepelt a békeszerződések katonai pontjai között), amely visszautalt az 1918. nov. 3-i fegyverszünet I. fejezetének 4. §-ra. A döntést a magyarországi Tanácsköztársaság bukása után hozták.

katonai ellenőrzésétől, ami azt bizonyítja: nem kívánta őket olyan, akár jelképes hatalommal sem felruházni, ami azt a benyomást kelthette volna, hogy a „nagyok” és a „kicsik” egyenlő helyzetben vannak. Ahogyan Berthelot tábornok Romániával kapcsolatban megismételte, sok vezető számára az lenne a legjobb, ha Franciaországnak szép „gyarmatokat” adnának Közép-Kelet-Európában. Márpedig egy gyarmat nem tarthat igényt az anyaországgal való egyenlőségre. Nyilvánvaló tehát, hogy a leszerelés kérdése a béketárgyalásokon számos utat nyitva hagyott a francia politika számára Közép-Európában. Az elkövetkezők megmutatták, hogy milyen nagyfokú volt a francia habozás. És ennek következtében világosabban látszik a békéről tárgyalók szellemi nyitottsága, mivel a békerendszer önmagában nem volt annyira zárt rendszer, mint amilyenek később tartották. Ezzel kapcsolatban hangsúlyoznunk kell, a győztesek úgy tervezték, hogy 1919-es döntéseik majd csupán a nagyhatalmak közti folyamatos tárgyalások révén, hosszú megegyezési folyamat során valósulnak meg. Az amerikaiak teljesen egyetértettek ezzel a dinamikus elképzeléssel. A nemzetközi környezet azonban időközben megváltozott, és az elfogadott szövegek korlátozó béklyókká váltak, ezt pedig nem látták előre. A fentebbi okoknál fogva Közép-Európában 1919-ben általános volt az instabilitás, és Franciaország a maga egyre korlátozottabb helyi eszközeivel ehhez a bizonytalan fejlődéshez próbált meg alkalmazkodni.

3. A harmadik tárgyalandó epizód a magyarországi ellenforradalmi hatalom megteremtése és az 1920 nyarán lezajlott titkos tárgyalások közti összefüggéshez kapcsolódik.

Ezt a kérdéskört csak röviden érintjük. 1919 augusztusában *Szövetségesközi Katonai Misszió*ként (Mission Militaire Interalliée) a *Felső Tanácsot* (Conseil Suprême) képviselő tábornokok egy csoportja Budapestre települt át. Ez a misszió úgy rendelkezett főhatalommal, hogy nem voltak meg hozzá az eszközei. Franciaország, képviselője útján, támogatta Horthy hatalomra kerülését, engedték, hogy létrehozza hadseregének a magvát a franciák által elfoglalt területen Szeged körül, Magyarország déli részén (ez a terület egyébként a románok és a szerbek közötti ütközőzóna szerepét töltötte be). Ezzel egy időben, miközben Franciaország bizonytalanul bár, de támogatta a Magyarországgal szembeni román politikát és a csehek katonai megerősödését, a francia tiszték egy része 1919 tavaszától úgy vélte, fontos lehet egy esetleges magyar–lengyel katonai együttműködés a vörös oroszokkal szemben. Közben a francia katonai vezetőknek erősen megoszlott a véleményük a hivatalosan Franciaország szövetségeseiként számon tartott (szerb–horvát–szlovén királyságbeli, román, csehszlovák és lengyel) hadseregekkel kapcsolatban. Amikor tehát a *Vörös Hadsereg* Lengyelországot fenyegette, főként pedig 1920 nyarán, azok a tervek, melyek Magyarországot a francia politikát támogató bázisként kívánták felhasználni, újra erőre kaptak. A dicsőséges varsói csata azonban megváltoztatta a perspektívákat, és ennek folytán a magyar–francia közeledést végül elejtették. Ez Millerand és Paléologue szélesebb elképzeléseibe is beleillett, melyek részben a fehér oroszok és a lengyelek közötti együttműködéssel kapcsolatos reményeken ala-

pultak. Tudjuk, hogy 1920 szeptemberétől a Quai d'Orsay-én irányváltás következett be, ami hamarosan megnyilvánult az előbb említett ügyben is. Emlékeztetnünk kell rá, hogy Foch csoportját bevonták a magyarokkal folytatott titkos katonai megbeszélésekbe, és a francia katonai struktúra bonyolultsága lehetővé tette, hogy elhitessék Budapesttel: a francia vezérkarral tárgyalnak. A francia–magyar tárgyalásoknak ez az aspektusa visszavezet bennünket Franciaországnak közvetlenül a háború után e térségben képviselt katonapolitikájának a kérdéséhez. Azzal összegezhetjük a harmadik epizód rövid áttekintését, hogy Franciaország 1919-ben még nem alakított ki végleges politikát Közép-Európa stratégiai kérdéseiben. A Magyarországgal kapcsolatos francia katonapolitika e rövid áttekintésének befejezéséhez arra is szükség van, hogy számba vegyük a valóságosan felhasznált eszközöket: a katonai eszközt, a logisztikát, továbbá a helyi körülmények nyomon követését és tanulmányozását.

*

Hogyan ítéljük meg ilyen körülmények között a Közép-Kelet-Európával való katonai együttműködés francia politikáját, és ennek részeként, hogyan értékeljük Párizs katonapolitikáját? Guelton ezredes hangsúlyozza, hogy ellentmondás van egyfelől a katonai missziók által szerzett benyomások, másfelől a felhasznált eszközök és a francia hatóságok szándéka között. A magyar eset kapcsán meg kell még vizsgálnunk néhány jól körülhatárolható tényezőt, melyek lehetővé teszik Franciaország Közép-Kelet-Európa-politikájának a jobb megértését. Az alábbi összegzésben négy fontos kérdésre hívjuk fel a figyelmet.

a) Mivel Franciaország már a világháború vége előtt jelen volt katonailag a térségben, 1918 novemberétől felvetődött a katonai vezetők közötti együttműködés kérdése Közép-Kelet-Európában. Nyilvánvaló, hogy egyes csoportjaik szemben álltak egymással, és hogy a helybeli tevékenységüket irányító struktúra egyes részei (Vezérkar, Foch, Franchet-d'Esperey, közvetlenül maga Clemenceau, *Tengerészeti Minisztérium*) nem mindig ugyanazokat a célokat követték. Ezek az ellentétek utóbb gyakran felszínre is kerültek, és a francia katonai vezetők közti kölcsönös torzsalkodás éveken keresztül fennmaradt. A katonai missziók kétoldalú keretben folytatták tevékenységüket. A helyben szerzett tapasztalatokat a több száz tiszt visszatérése után a maga teljességében nem hasznosították a következő generáció felkészítésében. A francia hadsereg nem teremtette meg a közép-kelet-európai térséggel létrejött kapcsolatában bennerejlő lehetőségek kihasználásának a feltételeit sem 1918–1921-ben, sem később, pedig ezt költségvetési ráfordítás nélkül, a rendelkezésére álló eszközökre alapozva igazán megtehetette volna.

b) Intervenció végrehajtásához, amit, mint látni fogjuk, egy ideig valóban fontolgattak, megfelelő utánpótlást kellett kiépíteni. A gyakorlatban két lehetőség kínálkozott. Az első Németország megtámadása vagy egy annak területén keresztül végrehajtott támadás. A második eshetőség, ami Közép-Európában közvetlenül a háború után a legvalószínűbb volt, egy olyan konfliktus, melyben Németország semleges marad, mint a lengyel esetben 1920-ban. Ez esetben, mint fentebb is láttuk, nem voltak meg a francia fellépés tengeri és szárazföldi

feltételei. A Németországon való áthaladás kérdése szükségessé teszi, hogy megvizsgáljuk a következő pontot.

c) A katonai tervek és a kiképzés meghatározzák a katonai eszköz alkalmazásának módját. A harci állományt és a hadianyagot akkor lehet mobilizálni, ha mindenki tudja, hogy mit és mikor kell tenni, és ha a gépezet jól össze van hangolva ahhoz, hogy alkalmazkodhasson a körülményekhez. Márpedig ellentét állt fenn egyfelől a T-terv (1920. május–1921. május), a P-terv (1921. június–1923. március) és az A-terv (1924. január–1926. június) között,²² melyek mind német területen végrehajtott támadást irányoztak volna elő, másfelől a Nagy Egységek (IGU) taktikai alkalmazását szabályzó 1921-es Átmeneti Utasítás közt is, mely utóbbi oly mélyen bevesődött a francia katonai vezetők tudatába, hogy Weygand, aki egy ideig a *Hadi Főtanács* (Conseil supérieur de guerre) alelnöke is volt, hiába próbálta 1931-től megváltoztatni a dolgok állását.²³ Az elfoglalt Németországgal kapcsolatban kellett volna a mozgékonyág szempontját először érvényre juttatni. 1921 márciusában, a Németország engedelmségre szorítása érdekében tett első francia katonai beavatkozások idején az utánpótlás számos nehézségbe ütközött. 1922 júniusában pedig Párizs elvetette a Ruhr-medencét bekerítő *Rajnai Hadsereg* és a Ruhr-vidékre csapást mérni képes mobil haderő felállításának a tervét. Végül, az 1923. január 11-i gépkocsizó hadművelet nagyrészt rögtönzés volt ugyan, mégis siker koronázta. A gépjármű-szolgálat későbbi fejlődése – amit egyébként Párizs gyanakodva szemlélte – egyedül csak a *Rajnai Hadsereg*re korlátozódott. Pedig ez volt a mobilitás alapját képező katonai eszköz. Ezt a tényezőt azonban lebecsülték. A 121. gépkocsizó század 1930 áprilisában eltűnt, tapasztalatai pedig vagy tizenöt évre a feledés homályába merültek.²⁴ A vázolt kronológia világosan mutatja a francia főparancsnokság kezdeti tétlenségét, majd – Degoutte és Guillaumat tábornokok tehetetlen nekibuzdulásai ellenére is bekövetkező – hírhedt elmeszesedését. Amint a Ruhr-vidék megszállása körüli 1924-es viták is jelezték, úgy tűnik, hogy a megszálláshoz ragaszkodó Pétain-csoport lényegében a katonai határ áthelyezését választotta a mozgékonyág helyett. Igen tanulságosak e kérdésben a *Hadi Főtanács*ban legkésőbb 1922-től lezajlott viták.

d) Foch volt az, aki e vitákban a leghevesebben védte a mozgékonyág szempontját. Foch elfogadta a Ruhr-vidékről való kivonulást azzal a feltétellel, hogy Franciaország megtartja a támadást lehetővé tevő hídfőállásait. És ő az, aki kigúnyolta a Pétain által javasolt határvédelmet, emlékeztetve rá, hogy modern fegyverekkel végrehajtott támadás esetén nem lehet megvédeni Strasbourgot az ellenség tüzétől. Foch szerint tekintetbe kellett venni az ellenséges területek

22 Ld. pl. *Jean Doise–Maurice Vaïsse*: *Diplomatie et outil militaire 1871–1969*. Paris, 1987. 277.

23 Ld. erre *Frédéric Guelton* *Le général Weygand, vice-président du Conseil supérieur de la guerre, 1931–1935 c. doktori értekezését* (Sorbonne Paris I, 1994.); valamint *Uő*: *Le „journal” du général Weygand 1929–1935*. Montpellier, 1998.

24 Ld. *Jacques Bariéty*: *Aux origines de la manoeuvre automobile et de la circulation routière. Le train à l’Armée du Rhin. 1919–1929*. *Revue historique des Armées* 5(1978) 3. sz. 105–134.

megszállását és a veszteségeket, míg Pétain politikai játszmába kezdett, amikor a felesleges támadásban meghaló katonák védelmében emelt szót. A *Hadi Főtanács* azonban csak egyike volt a döntéshozó fórumoknak, és Pétain tudta, hogyan kell megkerülni ezt a szervet. Láttuk, hogy már a *Hadi Főtanács* elhatározása előtt a mozdulatlanságot választotta. Foch-nak nem volt semmilyen hatalma a francia katonai hierarchiában: nem adhatott parancsot, és nem oszthatta fel az eszközöket. Legfeljebb csak befolyása volt, amit a politikusok és a katonák, ha úgy kívánták, esetleg felhasználhattak. Amikor Varsó veszélyben forgott, Foch éppen a szabadságát töltötte. 1920. július 29-én katonai egyezményt írt alá a belgákkal, 1923-ban hivatalos látogatást tett Varsóban és Prágában, de a szavain kívül más fegyvere nem volt. Cselekvési eszközei roppant korlátozottak voltak. Clemenceau-val való 1918. őszi összejövetelére óta a presztízszen kívül más hatalommal nem rendelkezett, szinte „aranykalitkában” élt. 1919. június végéig a miniszterelnök megfosztotta őt minden információtól olyan fontos kérdésekben, mint a Saar-vidék sorsa, pedig szüksége lett volna ezen értesülésekre, hogy megszervezze a válaszcsoportot, ha Németország felújítja a harcokat.

A versailles-i béke aláírása után Foch több intézkedést javasolt, melyeket a kormány, ha éppen úgy ítélte meg, elfogadott. 1920. január 10-én, vagyis a versailles-i szerződés hatálybalépésekor, meg kellett kezdeni Németország ellenőrzését, és erre az időpontra a szövetségesközi ellenőrző szervek és a polgári nemzeti hatóságok viszonyát is világosan meg kellett szabni. Márpedig azt az elképzelést, hogy a német *Szövetségesközi Katonai Ellenőrző Bizottság* (Commission Militaire Interalliée de Contrôle, C.M.I.C.) a *Szövetséges Főparancsnokságtól* függjön, az 1919. júliusi vitákban diszkrétan elvetették. Olyan intézményi kereteket kellett tehát gyorsan találni, melyek lehetővé teszik, hogy megvalósuljon az ellenőrzés, meghatározva egyebek közt a szövetségesközi parancsnokság szerepét is. Nehéznek tűnt napirendre tűzni a parancsnokság megszüntetését, tekintettel a szerződések alapjául szolgáló együttműködés szellemére. Foch természetesen aggódott a saját sorsa miatt. 1919. október 28-án a *Felső Tanács* megvitatta a marsall egyik levelét a témáról, és meghallgatta az érveit is. Foch kérte, mentsék fel a szövetséges főparancsnoki tisztség alól, és hozzanak létre egy új, szintén szövetségesközi szervet, amely a német békeszerződés hatálybalépésekor kezdene működni. Clemenceau és Foch azt javasolták, hogy a *Békekonferencia Felső Tanácsának* a tevékenységét folytató *Nagykövetek Konferenciájának* (Conférence des Ambassadeurs) a munkáját katonai szakértők segítsék, mivel a *Szövetségesközi Ellenőrző Bizottságok* (Commissions de contrôle interalliées), a *Népszavazási Bizottságok* (Commission de plébiscite) és a népszavazások körzetébe küldött kontingensek parancsnokai bizonyára katonai természetű kérdéseket is felvetnek majd a Békekonferencia nyomán felállított (polgári) főhatóságoknak. Az elképzelés szerint a katonai szakértőknek a szövetségesközi testületle tökéletesen tovább tudná vinni a szövetséges *Hadi Főtanács* (Conseil supérieur de la guerre) munkáját (Katonai, Tengerészeti és Légügyi Képviselők), bevonva abba Belgium, Lengyelország és Csehszlovákia képviselőit is. Érdekes az iménti lista, hiszen nem szerepelnek benne a románok és a jugoszlávok,

akiknek a hadseregei pedig ekkor még mindig Magyarországon tartózkodtak. A marsall azon visszatérő gondolata, hogy a szövetség Franciaország és Németország két keleti szomszédja között szükségszerű, világos és a szövetségközi együttműködéshez alkalmazott megfogalmazást nyert. Ehhez az együttműködéshez ugyanis a már felszínre került összes nehézség ellenére is ragaszkodott.

Foch még ennél is tovább ment, amikor azt kérte, hogy a Versailles-ban ülésző jövődő szövetségközi szervezetet olyan hatalommal ruházzák fel, mellyel ő maga is csak nagyon rövid ideig, 1918 februárjában rendelkezett, amikor Katonai Képviselő volt a (szövetségközi) *Hadi Főtanácsban*, és kinevezték a *Végrehajtó Bizottság* (Comité exécutif) élére. A marsall azt igényelte, hogy szükség esetén legyen joga cselekedni és parancsokat adni a szövetéses katonai erőknek. Bizonygatta, hogy ha a *Felső Tanács* vagy a *Nagykövetek Konferenciája* nem rendelkezik ilyen katonai eszközökkel, semmilyen döntést nem lehet majd végrehajtani. A diplomaták, még mielőtt a lényegről határoztak volna, leszögezték, hogy a katonák semmilyen kezdeményezést nem tehetnek, csak az ő kérésükre cselekedhetnek. Clemenceau támogatta Foch javaslatát, előrevetítve, hogy Németország hamar kihasználhatná a *Szövetségközi Parancsnokság* megszüntetését. Kérte továbbá a *Felső Tanácsot*, hogy vegye számításba azt a súlyt, melyet a marsall neve és tekintélye jelent. Clemenceau persze nem akarta, hogy Fochnak bármilyen különleges hatalmat adjanak, egyszerűen csak ki akarta használni a szimbólumban rejlő lehetőségeket.

A brit Eyre Crowe nyomósnak találta ezeket az érveket, és úgy nyilatkozott, hogy gyakorlatilag éppen Foch az, aki előkészíti az angol csapatok vasúti elszállítását a népszavazások körzeteibe; és szövetségközi együttműködés nélkül egy ilyen logisztikai kérdést is nagyon nehéz lenne megoldani. Hajlott tehát a francia javaslatok támogatására. Foch és a *Versailles-i Szövetéses Katonai Bizottság* (Comité militaire allié de Versailles, C.M.A.V.) hatásköre végül meglehetősen szűkre lett szabva. Foch és Clemenceau együttes (tudomásunk szerint a francia katonai hatóságok megkérdezése nélkül született) kezdeményezésének volt tehát köszönhető, hogy a francia katonai diplomácia 1919. tavaszi és nyári ügyletenkedései és gyengesége ellenére fennmaradt egy szövetségközi katonai szervezet. A *Versailles-i Szövetéses Katonai Bizottság* 1920. január 10-én kezdte meg tevékenységét Foch marsallal az élén, de a kis szövetésesek részvétele nélkül. Nagyon csekély hatalommal rendelkezett, mivel léte a Szövetésesek egyetértésétől és azoktól az eszközöktől függött, melyeket az egyes tagállamok a rendelkezésére bocsátottak.

Foch-t kétségkívül többször is eszközként használták egyes politikusok 1924–1925-ig. Feljegyzéseiből kiderül, hogy nem ő mozgattott másokat, sokkal inkább őt mozgattott mások. Öregén és elszigetelten – Pétain-nel ellentétben – soha nem játszotta ki a politikai kártyát. Fő pártfogloltját, Weygand-t hamarosan Levante térségébe vezényelték. A tényleges hatalmat tehát Foch elvesztette, mint ahogy részben az azt hivatalosan gyakorló intézmények, nevezetesen a *Hadi Főtanács* is elvesztette befolyását, amely ezután arra volt képes csupán, hogy részlegesen fékezze a Pétain által elindított folyamatokat. Nehéz azonban

a kérdést tisztázni, mivel a marsall többnyire önmagát is fedezve cselekedett. Ilyenformán remélem, hogy írásom címe indokoltnak tűnik. Az illúzió szó, ami a francia katonapolitikát Magyarország és a térség irányában meghatározta, nemcsak Magyarország szomszédjainak, Franciaország „szövetségeseinek” a lehetséges szerepére vonatkozik, de főként magát a francia politikát jellemzi. A francia katonai vezetés ugyanis olyan döntéseket hozott, melyek megelőzték a diplomácia és a stratégia politikai vezetők által meghatározott irányváltásait. A hadászati törekvések összehangolásában a Quai d’Orsay által játszott szerepről ezúttal nem szólhatunk, de az eddig elmondottak lehetővé teszik, hogy erre a témára is ráirányítsuk a figyelmet. A kormányfők támadó jellegű tehetetlen nekibuzdulásai²⁵ és a „katonai eszköz” fejlődése egy további kérdést is felvet: hogyan magyarázhatjuk a hadsereg pétainista vezetésének döntéseit? Mekkora szerepe volt az intézményi, társadalmi és politikai pozíciók megerősítésének, és mennyire esett a latba a katonai koncepció? (Ez alkalommal pontosabban meghatározhatnánk a katonai „házak” [csoportok] fogalmát is.) Az a tény, hogy Pétain kiváló kapcsolatokat ápolt a baloldali és a jobboldali politikusokkal egyaránt, ad e kérdések megválaszolásához bizonyos támpontot.²⁶

Az elmondottakból tehát az illúziók erejére is következtethetünk. A hivatalos francia és magyar propaganda, sőt maga a történeti szakirodalom is a francia hivatalos körök által hangoztatott tételeket ismételtette Franciaország Magyarországgal és általában Közép-Európával kapcsolatos politikáját illetően. A mítosz ereje tagadhatatlan. Ez azonban nem változtat azon, hogy úgy kell a dolgot elemeznünk, ahogy valójában megestek.

Fordította: Kecskés Gusztáv

25 Hangsúlyoznunk kell, hogy a támadó szellem csak igen rövid ideig jellemezte a francia hadsereget, és az expanzionista hagyomány nem is volt jelen Franciaországban Napóleon óta. Márpedig az egyik felmerülő kérdés éppen arra vonatkozik, hogy milyen kapcsolatot láttak a politikusok és a katonai vezetők a külföld felé irányuló támadás és a területi expanzió között. Ha összemossuk a két fogalmat, lehetetlen lenne az első megvalósítása Franciaországban az 1914–1918-as vérveszteség után.

26 *Jacques Nobécourt* *Le Colonel de La Rocque (1885–1946) ou les pièges du nationalisme chrétien* c. életrajzi művében (Paris, 1996.) számos nagyon érdekes adalékot találunk a hadsereg és a politika kapcsolatának a mélyebb megértéséhez. *Martin S. Alexander* más szemszögből már megközelítette a kérdést. Ld. *Loyalität, Autorität und Disziplin: Die französische Militärelite seit 1914 zwischen Professionalismus und Politik* c. tanulmányát. In: *Politischer Wandel, organisierte Gewalt und nationale Sicherheit. Beiträge zur neueren Geschichte Deutschlands und Frankreichs*. Festschrift für Klaus-Jürgen Müller. Ed. Ernst Willi Hansen–Gerhard Schreiber–Bernd Wegner. München, 1995. 111–129.

PAUL GRADWOHL

FRENCH MILITARY POLICY AND HUNGARY IN THE EARLY 1920S:
THE ILLUSTRATION OF AN ILLUSION

The article is part of a greater work entitled 'Genèse et mise en oeuvre du contrôle militaire interallié en Hongrie: un exemple de politique militaire française au centre de l'Europe en 1918–1927'. Following a thorough examination of military and diplomatic archival evidence as well as scholarly works on the topic, the author draws the conclusion that a revision is necessary of opinions held by both the public and historians concerning France's policies towards Central and Eastern Europe after the First World War – and in particular towards Hungary and the states of the Little Entente. Indeed, he even shows that the current interpretation is the result of conscious propaganda on the part of French, Hungarian, Romanian, Czech and Yugoslav officials.

That the artificial appreciation in the value of Central and Eastern Europe as an element in France's security policy towards Germany can be explained on the one hand by the ending of the alliance with the Americans and the British (1920) and, on the other, by an attempt on the part of the French elite to preserve the glory and rhetoric of France's victory in the war despite the changes in the security situation. The illusion of an acknowledgement of this came in the public speeches of the leaders of the states established or expanded with the support of the French government, namely Czechoslovakia, Romania and Yugoslavia, whose words expressed the gratitude of their peoples to France.

The author examines the special position assigned to Hungary in France's defensive system, in order to draw conclusions concerning French military policy towards the region as a whole. The presentation of the issue cites three historical 'moments':

1. On 7 October 1918 the French leadership decided to re-deploy most of its troops stationed in the Balkans to the Soviet/Russian front; it thus gave up the idea of occupying Hungary. Later on, therefore, it did not have the capacity to exert any real influence on political events in the Danube basin. It had no choice but to allow the smaller powers of Czechoslovakia, Romania and Yugoslavia to act independently. Aware of France's military weakness, the governments of these countries did not consider France to be the starting point for the military strategies – despite their public statements to the contrary.

2. The author also points to the far-reaching consequences of regional disarmament in Central Europe. France initially supported such plans, but in the end consented to their removal from the peace conference agenda. Thus France renounced an international armed force in the region and reciprocal military controls. However, since it was evident from the outset that there would be no American or British security guarantee for Central Europe, France implicitly committed itself to a military role, because it could not accept the possibility of German expansion in the area. Still, under the terms of the peace treaty, France – just like the other great powers – had no legal right to intervene in the affairs of Austria or Hungary. Indeed, it made no attempt to acquire such a right.

3. In 1919 France had still to formulate a final position on the strategic issues of Central Europe. The author demonstrates this by referring to the secret Hungarian–

French negotiations of the summer of 1920. These discussions held out the possibility of Hungary becoming a state supportive of France in the region.

Finally, the author reveals several further factors that reduced the likelihood of a French military presence in Central Europe: the French military leadership failed to make any real use of its experience in the region during the First World War; the peace treaty did not permit French troops to cross Germany in order to reach the region; in Paris, under Marshal Pétain's leadership, the prevailing view was that the mobility of forces was of no great importance.

During the period in question, the military decisions taken by the French leadership concerning Central Europe preceded – unannounced and then public – changes in policy and also set the potential limits of any such changes.